

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

при Національній асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України

Звіт з аграрної політики

APD/APB/04/2021

Поточна ситуація з розробки стратегічних документів щодо довгострокового розвитку сільського господарства та сільських територій

Людмила Ставнича

Київ, вересень 2021

Виконавці

Контакти:
АПД Україна
вул. Рейтарська, 29-6, 01030 Київ
info@apd-ukraine.de
www.apd-ukraine.de

Про проект «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проект «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006р. і наразі до 2021р. та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр Консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Консультантс Інтернешнл. Реципієнтом проекту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проекту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проект має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проект має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамок аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автор

Людмила Ставнича

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

© 2021 Німецько-український агрополітичний діалог.
Всі права захищено

ЗМІСТ

1. ВСТУПНА ЧАСТИНА	4
2. НОРМАТИВНО ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК	5
3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ	6
3.1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року	7
3.2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	9
3.3. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	10
3.4. Стратегія сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року	10
3.5. Проект Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки	12
3.6. Стратегічний план реформ Мінагрополітики «3+5»	13
3.7. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки	13
3.8. Галузева програма соціально економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект "Нова сільська громада")	16
3.9. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року	17
3.10. Концепція розвитку сільських територій та План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій	17
3.11. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сільського розвитку до 2030 року»	18
3.12. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки	19
3.13. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року	20
3.14. Національна економічна стратегія на період до 2030 року	21
4. ВИСНОВКИ	22
Додаток 1	24

1. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Розвиток аграрного сектору економіки та українського села був і залишається пріоритетним для всіх рівнів влади з моменту здобуття Україною незалежності. Попри це, загалом правильні й гарні декларації дуже рідко знаходили своє втілення у реальній державній політиці. Добрі концепції як правило не ставали програмами, а перспективні законопроекти - законами.

За підрахунками різних експертів, з моменту набуття Україною незалежності, було прийнято близько 270 нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку аграрного сектору економіки та сільського розвитку, проте це не дозволило суттєво покращити становище сільгоспвиробників та сільського населення. За величезним масивом документів – законодавчих актів та їх проектів, політичних та економічних програм – досі не видно системної, цілісної та послідовної державної політики.

Довгострокові прогнози змін у загальній політиці та економічних рамкових умовах, що супроводжуються розробкою конкретних інструментів політики щодо сільського господарства та сільського розвитку на основі фактичних даних - у цьому документі також називаються Стратегією - можуть зіграти важливу роль для обґрунтування коротко- та середньострокових заходів політики. Це твердження може бути підтверджено науковими дослідженнями, а також міжнародними документами.

Є кілька передумов для ефективного використання стратегій сільського господарства, серед них:

- Структурна інтеграція в загальні стратегії уряду та механізми міжвідомчої координації
- Балансування різних інтересів відповідних зацікавлених сторін та інформування громадськості
- Політичний мандат / повноваження стратегії
- Явний опис загальних політичних чи економічних рамкових умов
- Аналіз небажаних недоліків, які вимагають регулювання політики
- Стійкість стратегії
- Моніторинг впровадження

Враховуючи зазначені передумови, ситуація в Україні характеризується широким розмаїттям дефіцитів. Метою даної роботи є опис поточної ситуації процесу розробки та використання стратегій сільського господарства. Метою є подолання дефіцитів у процесі розробки, а також, зокрема, Стратегій, та надання пропозицій щодо більш ефективного застосування довгострокових Стратегій з метою обґрунтування коротко- та середньострокових інструментів політики в галузі сільського господарства та сільського розвитку в Україні.

2. НОРМАТИВНО ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК

Пріоритетним нормативно-правовим актом аграрного законодавства України, що визначає цілі та пріоритети державної аграрної політики України, є Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»¹ від 18 жовтня 2005 року.

Частиною 3 статті 1 цього Закону визначено, що основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій.

Згідно статті 2 цього Закону стратегічними цілями державної аграрної політики є: гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Серед основних пріоритетів аграрної політики України законодавством передбачена державна підтримка суб'єктів аграрного сектору шляхом концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин.

Важливе значення для законодавчого регулювання державної аграрної політики України має також Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року²(із змінами), який не лише визначає цілі та завдання державного регулювання сільського господарства, але й містить законодавчі положення, спрямовані на підтримку сфери сільськогосподарського виробництва. Зокрема, статтею 1 цього Закону визначено основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Поряд із згаданими законодавчими актами діють також інші нормативно-правові акти аграрного законодавства, якими передбачені окремі заходи з державного регулювання сільського господарства та визначені деякі напрями державної аграрної політики України:

Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»³ від 17 жовтня 1990 року;

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV#Text>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>

Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років»⁴ від 18 січня 2001 р. тощо.

Разом з тим, на сьогодні Україна потребує розробки законодавчого акта, який би концентровано та системно окреслював державну аграрну політику та політику сільського розвитку, що надасть змогу забезпечити не тільки її результативність і послідовність, але й впевненість учасників ринку у відповідній поведінці інститутів влади.

Правові, економічні та організаційні засади формування прогностичних і програмних документів в Україні встановлюються Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України»⁵ від 18 липня 2007 р. № 950 (із змінами), та законами України:

«Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»⁶ від 23 березня 2000 року № 1602-III;

«Про державні цільові програми»⁷ від 18 березня 2004 року № 1621-IV.

Зокрема, законами врегульовано прийняття державних цільових програм, які поділяються на загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля, що охоплюють всю територію держави, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади, та інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства чи окремих галузей, що потребують державної підтримки.

3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

За роки незалежності України влада так і не сформувала чіткої стратегії реформування аграрного сектору економіки та загалом аграрної політики. Спроба створення незалежного селянського укладу господарювання об'єктивно збіглася із загальним реформуванням економіки на ринкових засадах, оскільки нормальні ринкові відносини, з одного боку, повинні забезпечуватись різноманітними формами господарювання, що конкурують між собою як суб'єкти ринку, з іншого, ринкове середовище ними ж і формується.

Сучасний стан аграрної економіки в Україні потребує зміни фокусу аграрної політики і надання їй загальнонаціонального характеру та відповідального статусу за умови, що агропромислове виробництво і його поступальний розвиток має бути невід'ємною складовою становлення державності в Україні. Щоб це стало реальністю, потрібно наповнити новим розумінням та змістом аграрну політику, її структуризацію й сучасне розуміння у контексті аграрної економіки. Сільське господарство України значною мірою визначає її соціально-

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14#Text>

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

економічний розвиток, рівень життя населення, забезпечення його продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Виходячи з цього, головним завданням уряду та наукових установ має бути створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектору на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства.

Механізми й інституції запроваджені нині державою мають виключно фундаментальний вплив на розвиток як мікро-, так і макроекономічних перетворень аграрної сфери. У такому контексті розгляду особливостей вітчизняної аграрної політики проглядається велика кількість системних проблем, які держава вирішує недостатньо ефективно. Дослідження практики свідчать, що держава самоусунулася від системно-ефективної підтримки агровиробника, а значить від проблем аграрного розвитку.

Розглянемо нормативно правові акти та проекти, які розроблено протягом 2010 – 2020 років з метою реформування та розвитку аграрного сектору та сільського розвитку.

Одним із визначальних індикаторів, що впливають на формування стратегічних пріоритетів розвитку суб'єктів підприємницької діяльності є загальнодержавні, регіональні та галузеві плани (проекти, програми) розвитку. Розробка та прийняття зазначених довгострокових індикативних документів є не тільки дієвим інструментом консолідації зусиль держави та її інституційних партнерів навколо розв'язання суспільно значущих проблем, але й основою для суб'єктів підприємницької діяльності у прогнозуванні майбутніх параметрів підприємницького середовища для провадження діяльності в тій чи іншій галузі. Діяльність органів влади та суб'єктів підприємницької діяльності у цій сфері, як уже зазначалося вище, регулюється Законом України «Про державні цільові програми».

3.1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року

Першим таким програмним документом, який охоплював розвиток аграрного сектору та розвиток сільських територій стала **Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року**⁸, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1158 від 19 вересня 2007 року. У результаті реалізації цієї Програми передбачалось досягнення стратегічної мети щодо забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності.

Реалізація виконання поставлених завдань передбачалась у три етапи, зокрема на першому з них (2008-2009 рр.) планувалось прийняття близько 140 нормативних актів з метою забезпечення правого поля функціонування органів влади відповідальних за реалізацію Програми. Проте за даними аудиту Колегії рахункової палати України⁹, законодавчі та нормативно-правові акти, які прийняті на другому етапі виконання Державної програми (2010-2011 роки), недосконалі та не узгоджуються між собою, що

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#n603>

⁹ http://old.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747613/Bul_rozv_ukr_sel.pdf?sessionid=E2491B93DDF7FB177EC50789369BBAF1

негативно позначилося на результативності програми. Упродовж другого етапу з низки передбачених Програмою соціальних показників не виконаний жодний, серед 19 основних видів сільськогосподарської продукції прогнозних показників щодо обсягів виробництва досягнуто лише за 8 позиціями, а запланованого обсягу виробництва валової продукції – на 92 відсотки.

Однією із основних причин невиконання заходів, передбачених Програмою, є недостатній рівень їх фінансування.

Аудитом, встановлено, що на виконання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року у 2008-2014 роках та за 9 міс. 2015 року використано 64,0 млрд грн, або майже 50 відс. від прогнозного обсягу (128,2 млрд грн), передбаченого Державною програмою, у тому числі з державного бюджету – 63,8 млрд грн, або 52,8 відс. від прогнозного обсягу (120,8 млрд грн), з місцевих бюджетів та інших джерел – 0,2 млрд грн, або 2,7 відс. від прогнозного обсягу (7,4 млрд гривень). Прогнозні та фактичні обсяги фінансування Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Прогнозні та фактичні обсяги фінансування
Державної програми у 2008-2014 роках та за 9 міс. 2015 року**

млн грн

Джерела фінансування	Обсяг фінансування		У тому числі за роками							
			2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ³
Державний бюджет	План	120 750,5	15 318,9	15 153,5	14 550,4	75 727,7				
	Факт	63 830,2	12 681,9	9 377,7	9 118,1	10 137,9	8 367,0	6 525,0	4 865,5	2 757,0
Місцеві бюджети	План	11,2	0,1	0,3	10,1	0,7				
	Факт	225,2	0,0	0,0	0,0	51,0	47,9	52,6	53,5	20,2
Інші джерела	План	7 402,4	407,2	984,1	1 028,2	4 982,9				
	Факт	4,9	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	1,4	1,6	0,0
Усього	План	128 164,1	15 726,2	16 137,9	15 588,7	80 711,3				
	Факт	64 060,3	12 681,9	9 377,7	9 118,1	10 188,9	8 416,8	6 579,0	4 920,7	2 777,2

Державна програма виконувалася в межах відповідних бюджетних програм і містить 7 напрямів державної підтримки та 31 завдання, в межах яких виконувались певні заходи.

Аудит засвідчив, що протягом дії Державної програми фінансові ресурси, спрямовані у 2008-2014 роках та за 9 міс. 2015 року на виконання її завдань і заходів, використано за такими напрямками: розвиток аграрного ринку – 39,5 відс. (25279 млн грн), професійна освіта – 27,4 відс. (17529,9 млн грн), удосконалення діючих інструментів та реформування системи управління в аграрному секторі – 17,9 відс. (11502,5 млн грн), фінансове забезпечення аграрного сектору – 7,3 відс. (4703,2 млн грн), розвиток соціальної сфери та сільських територій – 4,1 відс. (2608,0 млн грн), аграрна наука – 3,8 відс. (2427,5 млн грн), розвиток дорадництва – 0,02 відс. (10,2 млн гривень). Зокрема, на виконання Державної програми використано коштів державного бюджету у сумі 63830,2 млн грн

Також аудитом встановлено, що очікувані результати соціального розвитку села від виконання програми не досягаються. При загальному зростанні обсягів виробництва валової продукції сільського господарства, обсягів експорту сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів та обсягів інвестицій в аграрний сектор занепад соціальної сфери села, як і самого села, продовжується. Кількість сільських населених пунктів щорічно скорочується. Зменшується на селі також кількість об'єктів соціальної інфраструктури, зростає безробіття, а рівень середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства і надалі залишається одним з найменших серед галузей економіки.

Ефективність від реалізації Програми на державному рівні, однак, не було відслідковано, що в свою чергу не сприяло ефективному формуванню подальшої державної політики щодо розвитку сільського господарства та сільського розвитку. Разом з тим, це був документ який мав окреслені завдання та заходи, джерела фінансування а також прогнозний обсяг фінансових ресурсів для їх виконання.

Відповідно завершення терміну виконання Державної програми у 2015 році потребувало розробки та прийняття нового програмного документу.

3.2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року

З метою подальшого розвитку аграрного сектору шляхом забезпечення єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловості сільськогосподарською сировиною, Кабінетом Міністрів України було затверджено розпорядженням від 17 жовтня 2013 р. **Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року**¹⁰. Серед стратегічних цілей розвитку аграрного сектору передбачено:

гарантування продовольчої безпеки держави;

забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання;

сприяння розвитку сільських населених пунктів та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів;

підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;

підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків;

розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією;

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text>

раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище.

Стратегія мала реалізовуватися шляхом розроблення, схвалення та виконання Державної програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, яка визначатиме шляхи та способи виконання завдань Стратегії за кожним із пріоритетних напрямів, міститиме перелік завдань і заходів, обсяг фінансових ресурсів, але з об'єктивних причин Державну програму так і не було прийнято.

3.3. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року

Черговою спробою врегулювати питання розвитку агропродовольчого сектору стала **Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року**¹¹, яку схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України 30 грудня 2015 року за № 1437-р. Станом на 2021 р. вона все ще залишається концепцією, а термін її дії продовжено до 2022 року. Концепція, зокрема, акцентує увагу на недосконалості програм реформування аграрного сектора та їх невідповідності вимогам законодавства і принципам права Європейського Союзу; незавершеності земельної реформи; фрагментарності діючого законодавства щодо розвитку органічного сектора сільськогосподарського виробництва; високій вартості капіталу в трудомістких галузях сільського господарства, зокрема в овочівництві, садівництві, виноградарстві, хмелярстві, тваринництві, органічному виробництві.

Та пропонує оптимальний варіант розвитку аграрного сектору економіки, який передбачає визначення, розроблення та імплементацію напрямів розвитку аграрного сектору економіки в рамках Програми на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпечності сільськогосподарської продукції, охорони навколишнього природного середовища та відтворення природних ресурсів, підвищення рівня зайнятості сільського населення. А також передбачено врахування досвіду держав з розвиненою аграрною економікою, який свідчить, що аграрна політика реалізується переважно через заходи економічного стимулювання та державної підтримки аграрного виробництва.

Водночас, прийнята Концепція є скоріше декларативною, оскільки не передбачає фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для її виконання.

3.4. Стратегія сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року

Збалансування сприятливого клімату та наявних природних ресурсів, враховуючи родючі чорноземи, в Україні є підґрунтям сталого потужного потенціалу підвищення врожайності та рівня продуктивності сільськогосподарського виробництва. При цьому низький рівень

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>

інвестицій у сільське господарство не дозволяє забезпечити підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва, що негативно впливає на загальний рівень продуктивності українського товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, хоча за наявності належних організаційно-правових умов виробничий та експортний потенціал сільськогосподарських товаровиробників спроможний зробити вагомий внесок щодо розвитку сільської місцевості та економіки держави в цілому. Незважаючи на збільшення з 2000 року обсягів інвестицій у сільське господарство, вже з 2014 року спостерігається стримання зростання рівня експорту у зв'язку з переважно високою рентабельністю сільськогосподарського виробництва та незначним обсягом залучення інвестицій у сільське господарство, в тому числі приватних інвестицій. Це пов'язано з підвищенням ризиків для інвесторів з причин недосконалості ринкової інфраструктури, складної процедури отримання державної підтримки, невизначеності введення в обіг земель сільськогосподарського призначення та несприятливого інвестиційного клімату України. Таке зменшення обсягів інвестицій призвело до неможливості активного розвитку сільськогосподарського виробництва зі створенням нових або розширенням наявних виробничих потужностей задля досягнення виробниками світових стандартів якості продукції та технологій сільськогосподарського виробництва. Одним з кроків щодо забезпечення сприятливих організаційно-правових умов для інвесторів в сільському господарстві було прийняття **Стратегії сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року**¹², схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 року, реалізація положень якої сприятиме забезпеченню національної продовольчої безпеки, поліпшенню якості харчування, сталому розвитку сільського господарства, повній і продуктивній зайнятості населення в сільському господарстві. Підґрунтям даної Стратегії стали «глобальні цілі», визначені Порядком денним сталого розвитку на період до 2030 року, ухваленим 25 вересня 2015 року в Нью-Йорку на саміті сталого розвитку, де основний заклик до дій був спрямований на подолання бідності, екологічний захист планети, забезпечення миру і добробуту у світі. Позитивний результат таких закликів значною мірою залежить від балансування цілями як підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності товаровиробників, так і забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності.

Наступним кроком, вже направленим на реалізацію цілей Стратегії, стало підписання 27 серпня 2019 року Угоди про позику між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку щодо проекту «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України»¹³, яка набрала чинності 20 травня 2020 року.

Метою цього системного проекту є підвищення ефективності сільського господарства України через зростання участі приватного сектора, зокрема, малих і середніх сільськогосподарських підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках шляхом забезпечення належної політики підтримки галузі сільського господарства, підвищення прозорості використання державних сільськогосподарських земель тощо. Таким чином модернізація галузевої політики призведе до розширення можливостей конкурентоспроможності малих

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>

¹³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_005-19#Text

і середніх сільськогосподарських підприємств, що і є передумовою успішного розвитку сільського господарства. Це сприятиме розвитку транскордонної торгівлі та виконанню вимог на ринках експортної сільськогосподарської продукції українськими товаровиробниками

Про ефективність зазначеної стратегії можна буде судити по закінченню терміну її реалізації та проведення відповідного моніторингу впровадження.

3.5. Проект Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки

Проект Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки¹⁴.

Подальші реформи аграрного сектору економіки планувалося реалізувати шляхом розроблення, затвердження та виконання Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 рр (далі – Стратегія). Стратегія була покликана стимулювати реформу, документ більшою мірою був кроком вперед та описом можливих, далекоглядних, кращих європейських надбань та досвідів, адаптованих для України.

Стратегія розроблена за консолідованої підтримки Канади, Швейцарії, держав-членів ЄС, Агентства США з міжнародного розвитку USAID, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Світового Банку, Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), тощо. Побудова даної Стратегії відбувалася на основі Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»¹⁵ і Коаліційній Угоді¹⁶ 2014 року.

Фокус Стратегії було спрямовано не лише на розвиток сільського господарства як напрямку економіки, а і сільських територій загалом. Нею визначалось десять головних стратегічних пріоритетів, реалізація яких мала спрямовуватись на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору і сприяння сталому розвитку сільських територій відповідно до міжнародних і європейських стандартів. Серед пріоритетів було виокремлено: забезпечення бізнес-клімату, протидія корупції, створення стабільної правової системи, що відповідає європейським і міжнародним стандартам, у тому числі виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС; проведення земельної реформи; інституціональної реформи Мінагрополітики і пов'язаних державних агенцій та державних підприємств; забезпечення продовольчої безпеки; оподаткування; розвиток агропродовольчих ланцюгів доданої вартості; доступ до міжнародних ринків, просування експорту та внутрішній ринок, управління імпортом; сільській розвиток – відродження українського села; захист довкілля та управління природними ресурсами; розвиток аграрної науки, освіти, інновацій та дорадчих послуг.

Текст Стратегії був підтриманий Комітетом Верховної Ради з питань аграрної політи та земельних відносин та схвалений Національною Радою реформ 9 листопада 2015 року У

¹⁴ http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1978.html

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

¹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15#Text>

березні 2016 р. відбулася зустріч Міністерства агрополітики з міжнародними донорами, де було узгоджено Консолідований план заходів на основі Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015-2020 рр. Планувалося, що Стратегія буде прийнята Верховною Радою України. Однак вона так і залишилася не ухваленим проектом, та не прийнята до виконання, а також не відбулося її інтеграції в інші законодавчі ініціативи, підзаконні нормативно-правові акти, програми тощо.

Зміна Міністра аграрної політики та продовольства у квітні 2016 року, не дала «зеленого світла» для Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015-2020 рр., ним була оголошена інша стратегія. На жаль, практика переробки стратегічних документів при зміні керівництва Міністерств є поширеною практикою і в інших галузях в Україні.

3.6. Стратегічний план реформ Мінагрополітики «3+5»

Стратегічний план реформ Мінагрополітики «3+5»¹⁷

Даний план, за яким мало відбуватися реформування галузі, передбачав 3 основні пріоритети та 5 напрямків, які перетинаються з ними. Три пріоритети - це реформа системи держпідтримки з акцентом на дрібних фермерів, завершення земельної реформи та реформа державних підприємств. А також - 5 головних напрямків: розвиток ринків збуту, органічне виробництво і нішеві культури, розвиток сільських територій, зрошення та безпека харчової продукції. Відповідно очікувані результати земельної реформи - цивілізований та прозорий обіг землі, поштовх для розвитку дрібних господарств (розширення прав оренди), інтенсифікація виробництва на півдні України (розвиток зрошувальних та меліоративних систем), підвищення цінності землі та інтелектуальної спроможності ринку. Очікувані результати реформи державної підтримки - стимулювання органічного виробництва, конкурентоспроможність та процвітання дрібних фермерів, прозорість розподілу підтримки. Очікувані результати реформи державних підприємств - нові робочі місця, розвиток технологій виробництва та інвестиції, вихід на міжнародні ринки збуту, додаткові кошти у держбюджет (якісні дороги, школи, лікарні).

За словами Т. Кутового - «реформи «3+5» дозволять максимально розкрити потенціал агропромислового комплексу України і вивести його на європейський рівень».

Стратегічний план був схвалений Торгово-інвестиційною місією США, але так і не було розроблено програмного документу за яким планувалося реформування галузі.

3.7. Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки

Теза про необхідність державної підтримки малих суб'єктів господарювання в сільському господарстві не нова, вона була зафіксована в таких програмних документах як, Стратегія

¹⁷ <https://www.kmu.gov.ua/news/249048266>

розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, а також Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року.

В Україні сьогодні налічується понад 46 тисяч фермерських господарств. Це більш як 70% від загальної кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. Проте виробничий та соціальний потенціал фермерських господарств залишається нереалізованим. Рівень технічного оснащення, показники ефективності (зокрема – врожайність) здебільшого є значно нижчими порівняно із середніми та великими підприємствами. Щорічна втрата експортного потенціалу фермерських господарств оцінюється щонайменше у \$350 млн. гривень. Потреба в належному нормативно-правовому забезпеченні активної підтримки розвитку фермерства і сільськогосподарської кооперації сприяла розробці **Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки**¹⁸ схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 664.

Вона спрямована виключно на підтримку фермерських господарств із площею не більше 100 гектарів.

Реалізація Концепції мала сприяти створенню необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для розвитку фермерських господарств і сільськогосподарської кооперації. Державна підтримка саме малих та середніх сільгоспвиробничих структур дозволить підняти українське фермерство на якісно новий рівень, сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності фермерських господарств, допоможе наситити внутрішній ринок якісними продуктами та розширити географію експорту. Окрім того, розвиток фермерства сприятиме створенню середнього класу в селі, розвитку сільських територій та призведе до покращення матеріально-фінансового становища сільського населення.

Фінансування Концепції передбачалося здійснювати за рахунок коштів державного бюджету в межах бюджетних призначень Мінагрополітики на відповідний рік в обсязі не менше 1 млрд. гривень щороку, а також міжнародної технічної допомоги та інших джерел, передбачених законодавством.

Загалом реалізація даної Концепції дала позитивний результат. За три роки за бюджетною програмою «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» скористалося 17 937 фермерських господарств та 10 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на загальну суму 753, 36 млн гривень. Реалізація Концепції слугувала стимулом до створення фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, так станом на 1 жовтня 2020 року за даними Державної служби статистики в Україні було зареєстровано 47,603 тис. фермерських господарств (без урахування тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим і м. Севастополя), а це на 178 одиниць більше, ніж на 1 липня 2020 року і на 1031 більше, ніж на відповідну дату 2019 року. Крім

¹⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#Text>

того, станом на 1 жовтня 2020 року в Україні було зареєстровано 1279 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи, що на 19 одиниць більше, ніж на відповідну дату 2019 року.

Також позитивним аспектом даної Концепції можна назвати встановлення мінімальної суми, яка щорічно має виділятися на підтримку фермерства і кооперації, у розмірі 1 млрд грн (хоча вона в таких обсягах не виділялася). Разом з тим, Концепцією було запропоновано обмежувальний підхід до державної підтримки, роблячи акцент тільки на кількісних показниках, повністю ігноруючи якісні.

Наразі до Концепції напрацьовані зміни, якими розробник пропонує насамперед продовжити дію Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки до 2030 року та сфокусувати акцент державної аграрної політики на запровадженні довгострокових інструментів підтримки розвитку малих виробників сільськогосподарської продукції, стимулювати створення сімейних фермерських господарств, в тому числі із числа сільської молоді, та сільськогосподарських кооперативів, а також сприяти формуванню належної системи сільськогосподарського дорадництва.

На сьогодні взаємовигідним розв'язанням проблеми для всіх держав Європейського Союзу є багатофункціональний розвиток сільського господарства, оскільки тільки так можна забезпечити врівноважений розвиток. У свою чергу, багатофункціональність сільського господарства приводить до багатофункціональності села.

На теперішній час в сільській місцевості проживає біля 13 млн. осіб, що складає біля 31 відсотка всього населення України.

Сучасний стан розвитку сільських територій України і, відповідно, сільськогосподарського виробництва (на сьогодні основного виду діяльності, в якій зайнята переважна частка сільського населення) залишається на достатньо низькому рівні. У кожній державі сільське господарство є життєво необхідною галуззю народного господарства, оскільки зачіпає інтереси кожної людини, адже нині понад 80 % фонду споживання формується за рахунок продукції сільського господарства. Для України, де рівень урбанізації є одним із найнижчих в Європі, а частка сільськогосподарського виробництва в структурі ВВП держави є найвищою серед європейських країн, політика сільського розвитку повинна бути однією з пріоритетних в складі державної регіональної політики.

Політика розвитку сільських територій складається із трьох великих частин: підтримка сільськогосподарських виробників, захист довкілля, підтримка комплексних проектів розвитку сільської інфраструктури тощо. Прорахунки в державній політиці та суб'єктивні помилки, що мали місце на попередніх етапах ринкового реформування аграрного сектору економіки, призвели до суттєвого погіршення стану сільських територій. І тому на сьогодні основними причинами кризового стану сільських територій є: – відсутність дієвої програми стратегічного розвитку держави в цілому й аграрного сектору економіки зокрема; – майже повна руйнація соціальної інфраструктури через незацікавленість сучасних сільгоспідприємств усіх форм власності і господарювання у створенні (відродженні) та підтримці життєдіяльності на своїй території об'єктів соціальної інфраструктури: шкіл, дитячих садків, клубів, бібліотек, фельдшерських пунктів тощо, і відсутність достатніх фінансових коштів у

місцевих органів влади; – руйнування виробничого потенціалу села; – недостатній рівень розвитку господарської діяльності в межах сільської території; – складність формування ринкового середовища, що залежить від регіональної влади, її рішень та ставлення малого та середнього бізнесу; – недостатній розвиток складових транспортної системи, її нераціональна просторова диференціація; – відсутність умов для розвитку альтернативних напрямів підприємництва та їх подальшої диверсифікації на сільських територіях; – неузгодженість та складність процесу реального та нормативного розмежування власності між державою та регіонами; – відсутність системної та досконалої, яка не суперечить одна одній, законодавчої і нормативної бази розвитку сільських територій; – не врегульованість податкової бази, що не дозволяє сільським територіальним громадам бути фінансово самодостатніми; – недостатня дієвість регіональної економічної політики, яка забезпечує розвиток соціально спрямованої економіки та підвищення рівня життя сільського населення; – заострення екологічних проблем тощо¹⁹.

Тому необхідний комплексний підхід до розв'язання проблем подальшого розвитку сільських територій.

На жаль на сьогодні немає єдиної політики комплексного розвитку сільського господарства та сільського розвитку, більше того на сьогодні не визначене галузеве міністерство, яке відповідає за формування і реалізацію політики сільського розвитку.

Разом з тим, кожна спроба вирішити проблеми, які накопилися на селі не закінчувалася успіхом.

3.8. Галузева програма соціально економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект "Нова сільська громада")

Так, в рамках реалізації Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року було розроблено **Галузеву програму соціально економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект "Нова сільська громада")**²⁰, яка фактично продублювала завдання щодо сільського розвитку та мала реалізовуватись в межах бюджетних видатків Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року та інших державних програм, а також планувалося залучення коштів місцевих бюджетів, приватних інвестицій, міжнародної технічної та фінансової допомоги.

Програма передбачала розробку та реалізацію модельного проекту «Нова сільська громада». Мало бути розроблено програми соціально-економічного розвитку п'яти сільських територіальних громад у п'яти регіонах України, що характеризувалися притаманними їм особливостями соціального устрою та ведення господарства: на Поліссі (Житомирська обл.), в Карпатському регіоні (Івано-Франківська обл.), на Наддніпрянщині (Черкаська обл.), Донбасі (Донецька обл.) та в Криму.

¹⁹ http://apie.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/apie_2016_r04_11.pdf

²⁰ <http://consultant.parus.ua/?doc=06KZ3BE508>

Реалізація даного модельного проекту могла сприяти апробації розвитку регіонів враховуючи їх природно-кліматичний та соціально-економічний потенціал, що в подальшому сприяло би врахуванню недоліків та поширенню даного досвіду на всю територію України.

За відсутності інформації щодо реалізації, фінансування та аналізу результативності реалізації Галузевої програми дає підставу зробити висновок що вона не була реалізована.

3.9. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року

На подолання кризової ситуації в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських територій була спрямована і **Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року**²¹, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 121-р від 3 лютого 2010 року.

Реалізація зазначеної Програми мала сприяти сталому розвитку сільських територій, підвищенню рівня життя сільського населення, охороні навколишнього природного середовища, збереженні природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Тож дієва реалізація даної Програми могла би стати важливим поступом на шляху сталого сільського розвитку та аграрної сфери України.

Однак, 2 вересня 2010 року Розпорядження втратило чинність відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1761-р²²

Таке рішення було спровоковано зміною владних сил та кардинальною розбіжністю їх політики дій щодо підтримки розвитку аграрного сектору та сільського розвитку.

3.10. Концепція розвитку сільських територій та План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій

Наступними основоположними документами, на підставі яких наразі реалізується державна політика щодо розвитку сільських територій є **Концепція розвитку сільських територій**²³, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 23 вересня 2015 року № 995-р та **План заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій**²⁴ схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 489-р.

Концепція окреслює головні пріоритети розвитку сільських територій і механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Мета Концепції – формування напрямів державної політики сталого розвитку сільських територій щодо створення соціально-економічних умов для забезпечення ефективності сіль-

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80#Text>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1761-2010-%D1%80#Text>

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8>

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>

ської економіки, підвищення рівня якості життя сільського населення, а також раціонального використання та відродження природно-ресурсного потенціалу сільських територій. Реалізація Концепції передбачає систему правових, фінансово-економічних і організаційних заходів, які визначають діяльність державних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування.

Планом передбачено низку системних заходів, спрямованих на комплексне врегулювання питань розвитку сільських територій, та забезпечення визначених Концепцією напрямів, а саме:

- підвищення якості життя сільського населення;
- охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості;
- диверсифікація та розвиток сільської економіки;
- удосконалення системи управління сільськими територіями;
- освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення, які будуть регулюватися, підтримуватися та координуватися органами державної виконавчої влади.

Передбачалося, що реалізація Концепції здійснюватиметься за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел не заборонених законодавством.

Планом визначено заходи та індикатори, які мають бути досягнуті під час його виконання без відповідного фінансування, а їх реалізація забезпечується центральними органами виконавчої влади та структурними підрозділами облдержадміністрацій, що забезпечують виконання функцій з питань агропромислового розвитку в межах їх фінансування. Таким чином, можна стверджувати, що означені Концепція розвитку сільських територій та План заходів з її реалізації були в основі своїй популярними, оскільки не містили відповідного фінансового підґрунтя.

3.11. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сільського розвитку до 2030 року»

Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сільського розвитку до 2030 року»²⁵

Проект акта розроблено на виконання пункту 14 доручення Прем'єр-міністра України Д. Шмигала від 11.09.2020 № 37573/1/1-20 до листа Президента України від 07.09.2020 № 01-01/730 за результатами робочої поїздки до Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей 19 - 21 серпня 2020 року, яким доручено Міністру розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства І. Петрашку опрацювати питання щодо актуалізації заходів, визначених Концепцією розвитку сільських територій.

²⁵ <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b-8d84-3f9a994ee729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-proSkhvalenniaKontseptsiiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

Проект розпорядження, як зазначає розробник в пояснювальній записці, підготовлено з метою формування комплексного підходу до вирішення основних проблем сільського розвитку, зокрема, підвищення рівня зайнятості сільського населення, соціальних стандартів, покращення стану довкілля та забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку сільських територій.

Маючи діючу до 2025 року Концепцію розвитку сільських територій та план з її реалізації Міністерство аграрної політики та продовольства розробило новий концептуальний документ, яким фактично дублює положення вже затверджених нормативних актів.

Зокрема, відповідно до чинної Концепції розвитку сільських територій, оптимальний варіант розв'язання проблеми полягає у створенні умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства, що передбачає раціональне формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави та бізнесу. Це в свою чергу надасть можливість реформувати систему управління розвитком сільських територій, активізувати ініціативність та відповідальність територіальних громад сіл, селищ, розширити сферу прикладання праці, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на переважній частині сільських територій.

Тому було б доцільно переглянути чинну Концепцію розвитку сільських територій та актуалізувати План з її реалізації, передбачивши при цьому відповідні видатки з Державного бюджету на його реалізацію.

3.12. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки

Необхідність підготовки **Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки**²⁶ (Постанова Уряду 5 серпня 2020 року № 695) викликана завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а також наявністю нових викликів, які постали перед Україною впродовж останніх семи років і які суттєво впливають на ситуацію в регіонах, а відтак і на якість життя українців у містах та селах.

Першочерговими завданнями нової регіональної політики Стратегія визначає прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Також вищевказана стратегія встановлює, що «основною з проблем, що стримують розвиток регіонів і держави в цілому та потребують розв'язання є низький рівень конкурентоспроможності регіонів».

Стратегія до 2027 року пропонує принципово нові підходи до реалізації державної регіональної політики. Вона передбачає відмову від підходу стимулювання розвитку окремих

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

галузей та підтримки депресивних територій та перехід до галузево-територіального підходу. Стратегією виділені певні типи територій, до яких будуть застосовуватись особливі механізми та інструменти державної підтримки.

Мова йде про агломерації, великі, середні, малі, монофункціональні міста, сільські території у несприятливих умовах, гірські території українських Карпат, макрорегіон «Азов-Чорне море», зони впливу міжнародних транспортних коридорів, прикордонні регіони, прикордонні території у несприятливих умовах, тимчасово окуповані території України, природоохоронні території та об'єкти.

У Стратегії зокрема конкретизується, які завдання виконуватимуться в агломераціях, великих, середніх і малих містах тощо. Окремо визначається розвиток сільських територій.

Також Стратегія зазначає, що незважаючи на певні успіхи бюджетної децентралізації, «ще не відбулося реальної конвертації нових можливостей для розвитку територіальних громад та регіонів у кращу якість життя людини незалежно від місця її проживання». Ці висновки також підтверджує останнє опитування Фонду «Демократичні ініціативи», яке показало, що 47 відсотків населення не відчують жодних змін внаслідок впровадження реформи місцевого самоврядування²⁷.

Значна увага приділяється підвищенню статусу агенцій регіонального розвитку, зокрема, щодо їх створення, функціонування і фінансування. Станом на сьогодні в Україні функціонує 20 таких агенцій, а ефективність та результативність їхньої діяльності різняться в залежності від регіону.

Основними фінансовими інструментами реалізації Стратегії є: Державний фонд регіонального розвитку(ДФРР), який наразі реформується у напрямку підвищення прозорості та ефективності використання його коштів; кошти державного бюджету в межах бюджетних програм, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах; субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам; кошти місцевих бюджетів; кошти технічної допомоги та секторальної підтримки ЄС, інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій; кошти інвесторів, власних коштів підприємств.

Відповідальним за реалізацію Стратегії є Міністерство розвитку громад та територій.

3.13. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року

Кон'юнктура світового продовольчого ринку та стратегічні дослідження Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) свідчать про нагальну необхідність нарощування обсягів виробництва і торгівлі продовольством з метою забезпечення зростаючого попиту в світі.

Питання розв'язання проблеми бідності та голоду стали першими із затверджених Генеральною Асамблеєю ООН Цілей Сталого Розвитку (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 21 жовтня 2015 р. № A/RES/70/1).

²⁷ <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naseleण्या-shchodo-reformi-detsentralizatsii-ta-ii-rezultativ>

Усвідомлюючи роль України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки вперше прийнята **Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року**²⁸, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р

Ця Стратегія тісно пов'язана з розширенням участі України в досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН, насамперед подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення раціону харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства, реалізуючи при цьому її потужний виробничий та експортний потенціал.

Планується, що протягом строку реалізації Стратегії відбудеться збільшення експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості на 17 відсотків.

У даній стратегії також робиться акцент на покращенні експортних можливостей та виході на ринки ЄС, Туреччини, арабських та азійських країн, Канади, США тощо. Для цього передбачається гармонізація вітчизняного законодавства у частині санітарних та фітосанітарних заходів з європейськими нормами, стандартами та правилами; належний рівень підтримки вітчизняних експортерів сільськогосподарської продукції та продукції харчової та переробної промисловості як усередині країни, так і за її межами; зміна співвідношення між сировиною, продуктами первинної переробки та готовою продукцією в загальному обсязі експортованої продукції сільського господарства, харчової та переробної продукції з 55/34/11 на 39/40/21 на кінець 2026 року.

Фінансування заходів Стратегії передбачається здійснювати за рахунок коштів державного бюджету в межах бюджетних призначень Мінагрополітики на відповідний рік, міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

3.14. Національна економічна стратегія на період до 2030 року

Останнім стратегічним документом комплексного розвитку держави стала розроблена за ініціативи Президента **Національна економічна стратегія на період до 2030 року**²⁹, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179.

Стратегія є основою під час розроблення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади планів заходів, проєктів програмних і стратегічних документів, проєктів законів та інших актів законодавства.

Основою для розроблення Стратегії стали 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС. Стратегія також ґрунтується на SWOT-аналізі та аналізі прогалин політики, законодавчих актів, програм і планів у восьми сферах діяльності: економіка, соціальна політика, природокористування та охорона довкілля, сільське господарство, енергетика, транспорт, регіональний і місцевий розвиток, освіта та наука

Документ визначає стратегічні кроки для розвитку промисловості, агросектору, видобутку, інфраструктури, транспорту, енергетичного сектору, інформаційно-комунікаційних

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>

²⁹ <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

технологій, креативних індустрій та сфери послуг. Також Стратегія враховує важливі наскрізні напрямки - діджиталізацію, «зелений» курс, розвиток підприємництва та збалансований регіональний розвиток.

Документ визначає довгострокове економічне бачення, принципи і цінності, “червоні лінії” (неприпустимі напрями руху), ключові напрями (вектори) економічного розвитку та за кожним з 20 напрямів - стратегічні цілі, шляхи їх досягнення з урахуванням наявних і потенційних викликів і бар’єрів, а також основні завдання державної економічної політики та цільові індикатори на період до 2030 року.

Розвиток «Агропромислового сектору та харчова промисловість» є одним з 20 напрямів передбачених Стратегією та має сім стратегічних цілей: забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики; забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою; створення умов для виробників щодо можливості забезпечення доступними матеріально-технічними ресурсами; збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору; сприяння розвитку та повноцінному забезпеченню ринку для функціонування переробки; оптимізація екосистеми збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; забезпечення виробництва та експорту безпечної та здорової сільськогосподарської та харчової продукції.

Реалізація цілей, в свою чергу, дасть змогу забезпечити розвиток агропромислового сектору та харчової промисловості шляхом: залучення та стимулювання інвестицій; стимулювання експорту товарів та послуг; покращення сільського розвитку та якості життя в сільській місцевості; збереження якості та кількості сільськогосподарських земель; збільшення обсягу виробництва продукції з доданою вартістю; збільшення врожайності; стимулюючої та дорадчої аграрної політики.

4. ВИСНОВКИ

Враховуючи викладене можна констатувати що наявність великої кількості програмних документів та численних концепцій неприємно контрастує з реаліями розвитку як виробничого, так і соціального складників сільського господарства в Україні. Загалом особливостями нормативно-правового забезпечення реалізації державної аграрної політики на тепер є те, що, по-перше, названі та інші нормативні акти мають занадто загальний характер, не містять конкретних механізмів, за допомогою яких держава чітко впливала б на процес функціонування аграрного сектору економіки, який гарантує продовольчу безпеку країни; по-друге, відсутнє у повному обсязі або й взагалі фінансове забезпечення прийнятих нормативних актів; по-третє, має місце невиконання прийнятих актів, тобто низька виконавча дисципліна.

Відсутність моніторингу та контролю за реалізацією нормативних актів не дає можливості зробити висновки про їх ефективність та відповідно вносити корективи в реалізацію актів на наступних етапах чи при розробці нових. Отже, до процесу має бути включена ефективна, загальнодоступна система моніторингу.

Також розподіл основних повноважень та функцій між кількома міністерствами призводить, з одного боку, до дублювання повноважень, а з другого – до зменшення уваги до проблем, зокрема, що стосується питання сільського розвитку.

Наразі необхідна нова аграрна політика, за зразком європейських країн, що базуватиметься на системному підході, при якому вона формується як комплексне явище у тісному взаємозв'язку між аграрною сільськогосподарською, агропромисловою, зовнішньоекономічною, інституціональною, продовольчою політикою, діяльністю у сферах якості і безпеки продовольства, харчування населення та політикою сталого сільського розвитку з визначеними джерелами фінансування протягом визначеного часового горизонту.

Додаток 1.

Порівняльна оцінка стратегічних документів

Критерій	Структурна інтеграція в загальні стратегії уряду України та механізми міжвідомчої координації		Офіційний політичний мандат документу	Чіткий опис загальних політичних економічних рамок умов (включаючи попит та пропозицію, екологічну політику тощо) із впливом на довгостроковий розвиток аграрного сектору	Визначення дефіцитів, які вимагають інституційного врегулювання з боку аграрної політики	Чітке відокремлення запланованих регулювань/заходів з боку аграрної політики із зазначенням термінів та відповідальності від вищезазначених рамок умов	Розмір відповідного документу	Моніторинг запровадження/виконання	Аналіз результатів
Оцінка	Наявна так/ні	Якщо так, з якими стратегіями і як саме	Документ був схвалений так/ні	Включено до документу так/ні	Включено до документу так/ні	Наявне так/ні	Кількість сторінок	Мав/має місце так/ні	Мав/має місце так/ні
1	Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року	ні, створена Міжвідомча координаційна рада з питань розвитку сільських територій	Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158	так	так	так	76 сторінок	Так, Міністерство аграрної політики, щороку, під час дії програми	ефективність програми на державному рівні не контролювалась

2	Галузева програма соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (типовий проект "Нова сільська громада")	так, розроблена в рамках програми Президента України Януковича В.Ф. "Україна - для людей!", яка передбачала, що важливе місце має відводитися реалізації концептуальних та програмних заходів щодо розвитку сільських громад	Наказ Міністерства аграрної політики України від 1 червня 2010 р. № 280	так	ні		6 сторінок	так, Міністерство аграрної політики	ні
3	Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року	ні	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р	так	ні	ні	5 сторінок	так, Міністерство аграрної політики	ні
4	Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року	ні	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р	так	ні	ні	9 сторінок	Так, Міністерство аграрної політики, як результат реалізації Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	ні
5	Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року	ні	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р	так	ні	ні	8 сторінок	не передбачений	ні
6	Стратегія сприяння приватним інвестиціям у сільське господарство до 2023 року	так, в рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 595-р	так	ні	ні	6 сторінок	не передбачений	ні

7	Стратегія розвитку експорту сільськогосподарської продукції, харчової та переробної промисловості України до 2026 року	ні		Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р	так	так	так	19 сторінок	так, Мінекономіки	ні
8	Проект єдиної комплексної стратегії та плану дій щодо розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015 - 2020 роки	Так, розроблена в рамках Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020", Стратегія передбачала створення відповідного органу для забезпечення координації та моніторингу		не затверджений урядом	ні	так	ні	263 сторінки	так, Міністерство аграрної політики	ні
9	Стратегічний план реформ Мінагрополітики "3 + 5"	ні		не затверджений урядом	ні	ні	ні	16 слайдів	не передбачений	ні
10	Концепція розвитку села	Так, розроблена в рамках реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, міжвідомча координація може відбуватися в рамках чинної Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку села		Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р	так	ні	так	7 сторінок	не передбачений	ні
11	План дій щодо реалізації Концепції розвитку сільських територій	міжвідомча координація може відбуватися в рамках існуючої	Міжвідомча координаційна рада з питань розвитку сільських територій	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р	так	ні	так	10 сторінок	так, Міністерство аграрної політики кожного року	ні

12	Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки	ні		Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 664	так	ні	так	6 сторінок	не передбачений	ні
13	Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки	так, розроблено відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722	Загальну координацію реалізації цієї Стратегії забезпечує Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку	Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695	так	ні	ні	61 сторінка	так, Міністерство розвитку громад та територій щороку	оцінка ефективності Стратегії передбачається через 1,5 роки після закінчення терміну її дії
14	Проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Концепції розвитку сільських територій до 2030 року"	так, розроблено відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722		не затверджений урядом	так	так	ні	20 сторінок	так, Мінекономіки	ні
15	Національна економічна стратегія на період до 2030 року	ні, стратегія покликана забезпечити реалізацію державної економічної політики		Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179	так	так	так	343 сторінки	так, моніторинг буде здійснюватися на постійній основі на єдиному державному веб-порталі електронних послуг	ні